

УДК 284.1

МАРИНЧЕНКО Г. М.

м. Миколаїв

ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТАНУ ЛЮТЕРАНСЬКИХ ЦЕРКОВ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті розкрито процес утворення лютеранських церков на півдні Російської імперії. Проаналізовано їх стан і використання культових будівель в період окупації та повоєнний період. Відображений процес відновлення діяльності лютеранських громад та їх культових будівель в найбільш великих центрах Південної України.

Ключові слова: колонізація, лютерани, кірха, Південна Україна, повоєнний період.

Постановка проблеми. У сучасному світі найбільшою протестантською течією за чисельністю прихожан є лютеранство. Нині лютеранські церкви існують в багатьох державах світу. В Європі вони найбільш впливові в Скандинавських країнах – Ісландії, Данії, Швеції, Норвегії, у Фінляндії та Німеччині. Багато лютеранських церков діє в Північній Америці. У Південній Америці позиції лютеранських церков слабкі. Найбільшою є лютеранська церква Бразилії. У країнах Азії лютеран мало, сильніше відчувається їх вплив в Африці, де лютеранські церкви є в таких країнах, як Ефіопія, Судан, Камерун, Ліберія тощо. Україна не є винятком. Тут також існують релігійні громади лютеран, такі як Українська лютеранська церква, що розвинула свою діяльність на в Україні після 1994 р. Крім цього функціонує Німецька євангельсько-лютеранська церква України (НЄЛЦУ), що входить в ЕЛКРАС, а також існує Синод Євангельсько-Лютеранських Церков України.

Однак, життя та діяльність лютеранських громад ще не стала предметом дослідження дослідників-істориків. Лютеранські громади найчастіше розглядають в комплексі розвитку протестантизму на українських землях.

Саме тому дане дослідження є першою спробою систематизувати знання з розвитку громад лютеранського віросповідання на теренах Південної України, особливо їх стан у повоєнний період.

Те, що громади лютеранського віросповідання мали місце в історії України свідчить багато фактів. Так, в 1918 р., за даними Євангельсько-Лютеранської Церкви в Україні. (об'єднувала німецькі та німецько-слов'янські громади тодішніх Волинської, Подільської, Київської, Чернігівської, Полтавської, Катеринославської, Харківської губерній та Кри-

му), в ній перебувало від 600 до 700 тис. членів. Але в умовах радянського режиму ряди Церкви швидко ріділи. Так, лише в Причорномор'ї, де в 1928 р. діяло 340 громад з 168. 300 віруючими, до 1938 р. депортовано і відправлено до таборів не менше 10. 700 осіб. У 1924 р. Церква мала 81 пастора, в 1936 – 10, в кінці 1937 р. – лише одного [2, с. 163].

Так, лютеранські парафії та церкви не змогли б виникнути, якби не колонізація півдня Російської імперії. 22 червня 1763 р. Катерина II видає маніфест «О дозволеніи всем иностранцам, в Россию въезжающим, поселяться в некоторых губерниях, ежели они пожелают, и о дарованных им правах». На півдні імперії починають виникати укріплення, верфі, які з часом переростають в селища і міста, такі, наприклад, як Херсон, Миколаїв, Богоявленськ, Вознесенськ, Севастополь, Одеса. Серед перших поселенців – кораблебудівники і майстри, техніки й інженери, запрошені сюди з Голландії, Німеччини, Шотландії та Англії, серед яких було чимало лютеран. Особливо вихідців з Прибалтики.

Що стосується *євангельсько-лютеранської церкви* м. Миколаєва, то тут слід уточнити, що в 1816 р. на посаду військового губернатора міста призначено адмірала А. Грейга. Одночасно, він обіймав посаду головного командира Чорноморського флоту і портів на Чорному морі. За віросповіданням А. Грейг був лютеранином, і з його ім'ям, практично пов'язаний початок історії виникнення євангельсько-лютеранського приходу.

6 жовтня 1824 р. в м. Миколаєві вперше зібралися відповідальні церковні особи євангельсько-лютеранського приходу в присутності суперінтендента Беттігера. Враховуючи, що Його Високоповажність пан віце-адмірал фон Грейг проявляє настільки ревну зацікав-

леність у будівництві лютеранської кірхи, а також настільки діяльно бере участь у всіх справах даного приходу, Конвент присутніх постановив смиренно просити його вселюбезніше погодитися взяти на себе обов'язки патрона і покровителя даного приходу [7, с. 112]. Так, був утворений євангельсько-лютеранський приход, а згодом побудовано і кірху. Однак, вже в 1931 р. громада лютеранської церкви Христа Спасителя у м. Николаєві, зрозумівши марність і безперспективність порозуміння між церквою і місцевою владою, яка проявляла безцеремонність і цинізм щодо віруючих, саморозпустилася.

А 21 липня 1931 р. на засіданні Президії Николаївського місцевої Ради постановили: «вважати лютеранський молитовний будинок зачиненим та передати його під клуб «Динамо». У період 1930–40-і рр. в приміщенні кірхи влаштовано спортивний зал товариства «Динамо», в якому відбувалися тренування і змагання спортсменів. Все, що хоч якоюсь мірою нагадувало про релігійне призначення будівлі, було зірвано і знищено [7, с. 267].

Під час окупації міста німецько-фашистськими військами в роки Великої Вітчизняної війни іноді, за рідкісним винятком, як згадували старожили, в кірсі проходили молебні для солдатів і офіцерів армії окупантів. Після війни – в будівлі лютеранської кірхи все ті ж спортсмени, в ній діяв спортклуб заводу імені 61 Комунара. Іноді посеред залу встановлювали ринг і відбувалися боксерські бої, іноді влаштовували змагання з баскетболу чи волейболу.

Відродження громади євангельсько-лютеранської церкви Христа Спасителя у м. Николаєві припадає на 1992 р., коли почалося її друге народження.

У м. Одесі діє кірха Св. Павла відома як лютеранський кафедральний собор Святого Павла *Німецької Євангельсько-лютеранської Церкви України*. Це релігійний центр лютеран України німецької церковної традиції, а також історична будівля і архітектурна пам'ятка державного значення, в якій розміщується кафедра Єпископа всієї Церкви України. Перший лютеранський пастор в Одесі призначений у 1804 р. за наказом графа Рішельє. А з 1812 р. Одеса стала резиденцією лютеранського єпископа (суперінтенданта), юрисдикція

якого охоплювала майже всю південну і східну Україну (Катеринославську, Київську, Полтавську, Таврійську та Херсонську губернії). Першу будівлю євангельської церкви споруджено в 1825–27 рр. за проектом архітектора Франциско Карловича Боффо [6].

У роки масових репресій заарештовано останнього пастора Одеського приходу Карла Карловича Фогеля. Його розстріляли 27 жовтня 1937 р. Крім того церковний регент і органіст, професор Одеської консерваторії та концертмейстер Одеського оперного театру Теофіл Данилович Ріхтер був розстріляний разом з іншими 23 членами «німецької» церкви в жовтні 1941 р., незадовго до вступу німецько-румунських військ до Одеси.

Хрест з кірхи зняли в радянські часи – в 1938 р., тоді ж в храмі були припинені богослужіння. У період румунської окупації Одеси церкву Св. Павла знову відкрили 7 грудня 1941 р., там проходили богослужіння аж до кінця грудня 1943 р. Духовне служіння в Одеському приході у цей період здійснювали лютеранські пастори з німецьких громад в Румунії. Всього за цей період більше 20-ти пасторів з німецькомовних громад Трансільванії прийняли участь у відновленні церковного життя в Одесі [6].

Після війни церкву Св. Павла спіткала така ж участь, як і николаївську кірху. Вона тривалий час використовувалась в якості спортивного залу та складу Інституту зв'язку. У вівтарній частині кірхи облаштували туалети і душові для спортсменів, а зовні до будівлі прибудували пральню, що призвело до руйнування фундаментів через потрапляння води та стічних вод.

Віруючі лютеранського віросповідання з Одеського відділення товариства «Wiedergeburt» («Відродження») 16 жовтня 1990 р. офіційно зареєстрували в державних органах Євангельсько-лютеранську громаду Одеси, яка стала першою громадою на Україну, знову створеною після знищення Лютеранської Церкви в радянський період.

Доволі унікальним поєднанням конфесій відомо с. Зміївка Херсонської області. Тут існує і *Шведська лютеранська громада*. Перше шведське поселення складало більше 500 чоловік. Це були шведські селяни з острова Даго, що на узбережжі Естонії, які насильно пе-

реселені сюди князем Потьомкіним за наказом Катерини II, щоб освоїти завойовані у турків землі. Вже в першу зиму більша частина переселенців загинула. Через рік їх залишилося близько 150 осіб. Будували поселення з нуля: до часу поселення шведів тут просто нічого, окрім піску, не було. Правда, неподалік жили козаки, вони і допомагали шведам влаштуватися якнайкраще. Першу дерев'яну церкву шведським переселенцям подарував князь Потьомкін. Він же і прислав до них священника, який 6 років піклувався про громаду. Коли в середині XIX ст. дерев'яна церква згоріла, на її місці почали будувати кам'яну. Освятили її у 1885 р. [1].

В 1929 р. церкву закрили під час антирелігійної боротьби радянської влади. У цьому ж році (1 серпня) значна частина громади (близько 900 переселенців) повернулася до Швеції. Все, що вони змогли забрати з кірхи, вивезли до Швеції, щоб не залишати нанаруку церковні святині. Там в одному з шведських міст побудували каплицю в пам'ять про Україну, де і досі дзвонять дзвони Зміївської церкви. Щорічно першого серпня, в річницю повернення шведів з України, б'ють вони на згадку про Зміївку.

З 1929 р. впродовж всього радянського періоду шведська громада перебувала в занепаді. Трохи більше десятка душ продовжувало таємно збиратися по домівках: жодної надії на повернення храму тоді не було. У 1951 р. кірху перетворили спочатку на клуб, їдальню, а згодом – у склад мінеральних добрив. В цей період зроблено все можливе, щоб не залишилося жодної згадки про святе місце поклоніння Богу [1].

Лише в 1988 р. жителі села звернулися до влади з проханням створити в селі православну громаду і попросили в її користування віддати будівлю колишньої кірхи. Однак будівля потребувала значного ремонту, тому що все, що можна було знищити, в радянський період було знищено. І віруючі почали відбудовувати храм за власні кошти, побудували купол. Так, в колишній лютеранській кірсі почали відправляти православне богослужіння.

І вже з 1990 р. в Зміївку приїхали лютеранські пастори зі Швеції. Саме вони, зрештою, і допомогли відбудувати Церкву за умови відродження шведської лютеранської громади в селі. Тепер кірха знаходиться в загальному

користуванні православної та шведської лютеранської громади. І таке сусідство нікого з них не засмучує. Шведська лютеранська громада с. Зміївки залишається нечисленною, близько 15–20 чоловік. Це переважно ті, хто не захотів свого часу залишати Україну або повернувся сюди в 1931–1933 рр. зі Швеції. Зараз вони їздять туди лише гостювати до дітей і онуків. Молодь переважно залишає село. Свого священника громада також не має. Пастори із Швеції приїздять до Зміївки лише раз на кілька місяців. В інший час громада знаходить духовну підтримку у сусідів-німців, які, на відміну від них, мають свого пастора. На території кірхи збудовано Пам'ятний знак репресованим шведам і німцям, які переслідувалися радянською владою у 1937–1938 рр., а також Пам'ятний знак з нагоди річниці заснування і заселення с. Зміївка шведськими колоністами [1].

Трохи молодше шведської *Німецька лютеранська євангельська громада* с. Зміївки. Ще Катерина II колись вирішила поширити у Таврійському краї німецьку культуру. Вже в 1804 р. з Вюнтерберга сюди прибули декілька десятків німецьких сімей. Так з'являються ще декілька національних поселень у складі одного великого села – Шлангендорф (Зміївка), Мюльхаузендорф (Михайлівка) і Клестендорф (Костирка).

Німецька лютеранська євангельська громада існувала тут майже з початку німецького поселення. Кам'яну церкву збудували на два роки пізніше, ніж шведську. А освячував обидві кірхи німецький пастор.

У 20–30 рр. минулого століття богослужіння заборонені радянською владою, а пастори відправлено до заслання. Вже під час війни почалася депортація німців з Вербівки, багатьох з них розстріляли, інших вислали до Сибіру. У забороненому ж храмі знаходився млин, зерносховище, склад отрутохімікатів, що завдало значної шкоди будівлі. Німці і шведи, ті, хто вцілів у часи репресій, збиралися разом, щоб духовно підтримувати один одного. Ні про церкви, ні про пастора в той період навіть і не йшлося [1].

Відродилася німецька лютеранська громада лише у 1992 р. після приїзду з Німеччини пастора Едуарда Леффлера. З тих пір Зміївська німецька лютеранська євангельська церква святих Петра і Павла отримала нове життя.

Зараз вона налічує близько 60 осіб – це переважно нащадки тих німців, які вцілили в часи репресій або згодом повернулися в Зміївку. Більша ж частина німецьких переселенців по можливості виїхала з України на землю предків. Тому певну частину євангельсько-лютеранської громади складають вже не німці, а інші жителі села, які вирішили шукати Бога саме в цій церкві. Часто на богослужіння до німців приходять і шведи, оскільки не завжди мають можливість проводити повноцінні богослужіння у власному храмі через відсутність священика.

Пастор Леффлер проповідує німецькою та російською мовами, проте, зважаючи інтернаціональний склад приходу, було вирішено перейти на одну мову богослужіння, російську. Однак псалми співають за старими євангельськими збірниками німецькою та шведською. Сам пастор Едуард Леффлер народився в Узбекистані, і вже згодом його сім'я повернулася до Німеччини. Тому він добре володіє російською мовою, а місіонерське служіння в Україні не видається для нього занадто важкою працею.

Існують громади лютеранського віросповідання і в Криму. Оскільки, після приєднання Криму до Росії на початку XIX в. для освоєння кримських земель уряд Російської імперії став запрошувати сюди нових поселенців. Німецькі переселенці, користуючись значними пільгами від російського уряду, стали розселятися по Криму, в основному, в степовій його частині і на південно-східному узбережжі. Німецькі колоністи звільнені від військової повинності, отримали дозвіл на самоврядування, свободу віри і право на власну культуру, мову. Більшість колоністів були лютеранської віри. Проживали в окремих німецьких селах і хуторах, займаючись, в основному, сільським господарством. Приплив лютеран тривав протягом усього XIX ст. Пізніше стали переселятися до великих міст. Так, лютеранські громади існують в містах Сімферополь, Ялта, Судак.

Так *лютеранський приход* у м. Сімферополі з'явився у 1817 р. Спочатку богослужіння проходили в будинках парафіян, а з 1830 р. – в гостинному домі Таранова-Белозерова (нині – будинок медичного коледжу по вул. Розі Люксембург (Екатериніській)). У 1830 р. постало питання про будівництво кірхи. Парафіяни почали збір пожертвувань на споруду цер-

ковної будівлі. Спочатку вдалося зібрати всього 3500 рублів. Однак загальна вартість будівлі визначалася від 15 до 20 тисяч рублів. Тому піклувальники приходу звернулися до генеральної консисторії Санкт-Петербурга з проханням зібрати пожертви в інших парафіях Росії на користь Сімферопольської церкви [3].

Одночасно статський радник Федір Карлович Мільгаузен, відомий у Криму лікар, філантроп і громадський діяч, в листі до цивільного губернатора клопотав про відведення «приличного места в 20 сажень, от возведенного собора». У січні 1837 р. уповноважений від старшин євангельського приходу Мільгаузен знову звернувся з проханням до Таврійського цивільного губернатора О. І. Казначеева з приводу відводу для будівлі кірхи місця біля Олександро-Невського собору.

У 1838 р. громада почала споруду церковної будівлі. Автором проекту став відомий в Криму зодчий Філіп Ельсон, автор садибного комплексу заміського будинку М. С. Воронцова в Сімферополі, ряду будинків на Південному березі Криму. В оформленні головного фасаду кірхи, що виходить на вулицю Катерининську, Ельсон втілює своє розуміння класичної ордерної архітектури. Це церковна будівля проіснувала 50 років. У 1889–90 рр. храм перебудований: змінився вигляд фасаду, з'явилася дзвіниця.

З 1846 р. в кірсі працювала школа, де навчалися діти різних національностей. З часом школу об'єднали з прибутковим домом, де знаходилися орендовані квартири, що дозволяло громаді мати пристойний прибуток. Урочиста закладка прибуткового дому (автор проекту – архітектор В. Геккер) і школи при церкві відбулася 30 квітня 1900 р. Однак, 23 лютого 1930 р. на зборах лютеранської релігійної громади одноголосно прийнято рішення про відмову від користування церквою з передачею майна Держуправлінню. А вже 20 березня 1930 р. на засіданні президії Сімферопольської міськради вирішили клопотати про ліквідацію лютеранської кірхи, а її приміщення передати під Клуб національних меншин Заходу. На цьому закінчився перший етап життя лютеранської громади Сімферополя [3].

До Великої Вітчизняної війни тут розміщувався музей атеїзму, а після війни – швацька майстерня Таврійського військового округу. У 50-ті рр. XX ст. будівлю реконструювали, при-

стосувавши під Дитячу спортивну школу. Відродження діяльності Німецької євангельсько-лютеранської громади м. Сімферополь припадає на 17 листопада 1992 р. В травні 1994 р. перші 40 членів громади були конфірмовані [3].

Невелика лютеранська громада існує в курортному місті Ялті. Духовним центром громади є *Лютеранська церква Святої Марії*. Це один з небагатьох діючих храмів даної конфесії в Криму. Лютеранській кірсі Святої Марії вже більше 130 років. Церква була зведена в 1885 р. на кошти, пожертвовані прихожанами лютеранського віросповідання, а також російським і німецьким імператорами. Перші відомості про існування лютеранського приходу в м. Ялті відносяться до 70-х рр. XIX ст., коли віруючі перебувала під управлінням лютеранської консисторії в Санкт-Петербурзі. В 1874 р. генрада консисторії звернулася до Міністерства внутрішніх справ з проханням виділити їм землю на будівництво церкви. Виділена незабаром під будівництво кірхи невелика ділянка землі належала відомому місцевому архітектору Г. Ф. Шрейберу. Через деякий час почався збір пожертвувань на зведення кірхи, який проводили городяни-лютерани. За короткий термін вони зібрали близько 17 тисяч рублів.

На початку 1874 р. єпископ Ріхтер направив подання генерал-ад'ютанту А. Томашеву розглянути проект кірхи, розроблений архітектором Г. Шрейбером. Будувалася кірха протягом 10 років. Будівлю лютеранської кірхи архітектор виконав у неоготичному стилі. Крім стрілчастих арок у вхідних і віконних отворах, фасад прикрашала загострена дзвіниця у формі шестигранної піраміди, яка з часом була зруйнована. В роки радянських гонінь, в 1917 р. кірха була закрита [5].

В повоєнний період в ній розміщувався шаховий клуб, і лише в 1993 р. кірха була повернута у власність Ялтинської Євангельсько-лютеранської громади. На сьогоднішній день церква Святої Марії в Ялті – є духовним центром німецької громади Великої Ялти, де кожного тижня по вихідним звучить органна музика.

Лютеранська громада в м. Судак також має давню історію. З 1805 р. на місці нинішнього селища Уютне (географічно злилося з м. Судак) існувала німецька колонія переселенців з

Вюртемберга. Для здійснення релігійних потреб німецького громади в 1887 р. побудовано Лютеранську кірха для віруючих людей колонії. За радянських часів Лютеранська кірха була перетворена на типовий для СРСР культурний заклад, і тут розміщувалися кінотеатр та клуб. Сьогодні в будівлі проходять богослужіння християн-баптистів, всередині знаходиться експозиційний зал музейного комплексу «Судацька фортеця», а тому лютеранською громадою використовуватися не може [4].

Таким чином, лютеранські громади Південної України мають однакову долю. З'явилися у південноукраїнському регіоні майже в один час за однакових обставин. За радянських часів зазнали чималих втрат, частково відновлені в роки окупації, але повністю втратили культові будівлі вже по завершенні війни. В повоєнні роки лютеранські кірхи Південної України хоч і зберегли вид культових будівель, але використовувалися в цілях далеких від культурних, що сприяло їх руйнуванню. З проголошенням України незалежності майже всі громади лютеранського віросповідання відновили свою діяльність, збільшилася кількість віруючих. Однак більшість з них так не змогла повернути культові будівлі. Саме зараз лютеранські громади Південної України переживають своє друге народження, що привертає увагу дослідників істориків, релігієзнавців, краєзнавців.

Список використаних джерел

1. Кулыгина Е. Змиевка: маленькая Европа на юге Украины / Е. Кулыгина. — [электронный ресурс]. — Режим доступа : http://risu.org.ua/ru/relig_tourism/religious_region/15552/.
2. Любашенко В. Лютеранская церковь в Украине: поиск национальной идентичности / В. Любашенко // Богословские рассуждения. — 2003. — № 1. — С. 163—182.
3. Лютеране в Криму. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://krymology.info/index.php>.
4. Лютеранская кирха в Судаче. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.virtual.crimea.ua/ru/sightseeing/sudac/sightseeing/all/full/202.html>.
5. Лютеранская церковь Св. Марии: фото, описание. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://jalita.com/guidebook/street/kirha.shtml>.
6. Лютеранская церковь, Одесса, Украина. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.truechristianity.info/churches/st_paul_church_odessa.php.
7. Никитин В. И. ... На круги своя (история прихода евангелическо-лютеранской церкви Христа Спасителя г. Николаева) [Текст] : к 150-летию основания / В. И. Никитин. — Николаев : Издательство Ирины Гудым, 2006. — 320 с.

МАРИНЧЕНКО А. Н.

г. Николаев

ОБЩИЙ АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ ОБЩИН ЛЮТЕРАН ЮЖНОЙ УКРАИНЫ В ПОСЛЕВОЕННЫЙ ПЕРИОД

В статье раскрыт процесс образования лютеранских церквей на юге Российской империи. Проанализировано их состояние и использование культовых зданий в период оккупации и послевоенный период. Отображен процесс восстановления деятельности лютеранских общин и их культовых зданий в наиболее крупных центрах Южной Украины.

Ключевые слова: колонизация, лютеране, кирха, Южная Украина, послевоенный период.

MARINCHENKO A. N.

Mykolaiv

GENERAL CHARACTERISTICS OF THE STATE LUTHERAN COMMUNITIES IN SOUTHERN UKRAINE IN THE POSTWAR PERIOD

The article discloses the formation of the Lutheran churches in the south of the Russian Empire. Analyzed their condition and use of religious buildings during the occupation and the postwar period. Displayed recovery process activities Lutheran communities and their places of worship in most major centers in Southern Ukraine.

Keywords: colonization, Lutheran, church, Southern Ukraine, post-war time.

Стаття надійшла до редколегії 01.02.2014

УДК 338.43.02(477)«199/201»

ПЕКАРЧУК В. М.

м. Луганськ

ЕВОЛЮЦІЯ ДОГОВІРНОЇ ОСНОВИ МІЖДЕРЖАВНИХ КУЛЬТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ, ЯК ЧИННИК ВІДРОДЖЕННЯ І РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ ЕТНОМЕНШИН: ТЕНДЕНЦІЇ (1990–2000-х РОКІВ)

В статті на основі архівних, статистичних матеріалів, аналітичних напрацювань попередників розглянуто роль міждержавних культурних зв'язків у відродженні і розвитку культури етноменшин і на цій основі активізації етнічної ідентифікації, забезпечення гармонізації міжетнічних стосунків.

Ключові слова: етнічні меншини, держава, культурні зв'язки, відродження, договір, зовнішня політика, культура, добросусідство.

Постановка проблеми. З метою забезпечення прав етноменшин користуватися досягненнями власної культури, Україна на міжнародному/двосторонньому, так і на державному рівні вибудовувала відповідні стосунки з країнами походження етноменшин. Політичний чинник сприяв розширенню й поглибленню культурних відносин. Розвиток двосторонніх взаємин у культурній сфері відбувся у контексті розбудови нової системи двосторонніх і міждержавних відносин. Така система створила необхідні правові умови для гармонійного поєднання національних інтересів кожної країни зі світовими культурними цінностями. У цьому зв'язку символічного вигляду набували зусилля сторін, спрямовані на розробку правових норм, які повинні забезпечити функціонування дієвих методів співробітництва між учасниками культурних зв'язків усіх рівнів – від урядового до міжособистісного. Базовим елементом цього процесу стало

законотворення та проведення кожною з країн внутрішніх реформ у сфері культури. Забезпечення культурних прав осіб, що належали до нацменшин, мало міждержавний характер і вимагало узгоджених підходів як на багатосторонній, так і на двосторонній основі, шляхом укладання міждержавних угод.

Аналіз джерел. На сьогодні ця важлива проблематика в Україні перебуває на стадії початкового висвітлення. Мета і завдання цієї розвідки полягають у показі, узагальненні проблем культурної самоідентифікації. Деякі аспекти цієї проблеми одержали фрагментарне висвітлення в працях В. Наулка, Я. Калакури, О. Курінного, М. Панчука, В. Котигоренка, Д. Табачника, Г. Москаля, В. Вороніна, Р. Чілачави, Т. Пилипенко. Вони здебільшого присвячені етнонаціональній структурі українського суспільства, сучасному стану етноменшин, політиці в галузі культури, особливостям процесів етнічного відродження. Особливе зна-